

ВСТУП

У зв'язку зі зміною суспільно-політичних умов в Україні, відповідно, потребує змін і юридична освіта. Виходячи з положень проекту Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, однією з найважливіших тенденцій розвитку правничої (юридичної) освіти стає її європеїзація. Це вимагає, відповідно, змін навчальних планів у ЗВО, оновлення змісту діючих та запровадження нових навчальних дисциплін, орієнтованих на профіль викладання у відповідному підрозділі ЗВО.

Не є винятком і викладання дисциплін, пов'язаних із кримінально-процесуальною діяльністю. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), ідеологія якого заснована на європейських стандартах прав людини, зумовило необхідність, з одного боку, зміни ідеології застосування норм кримінального процесуального права у контексті людиноцентричного спрямування, з іншого боку, зміну підходів до підготовки фахівців, до компетенції яких відноситься застосування цих норм. Так, норми КПК містять ряд посилань на практику Європейського суду з прав людини, наприклад: кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Засвоєння нової ідеології норм КПК та їх застосування у контексті практики Європейського суду з прав людини вимагає вивчення змісту положень КПК на основі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її тлумачення Європейським судом з прав людини. Тільки за такої умови буде забезпечено набуття фахівцями навичок застосування КПК у повній відповідності «духові» та «букві» Конвенції та практиці її тлумачення й застосування.

Це, відповідно, вимагає зміни підходів до навчання правників, «конституціоналізації» та «європеїзації» дисциплін, пов'язаних із

кримінально-процесуальною діяльністю, що має полягати у розширенні змісту матеріалу, що викладається, за рахунок систематизації правових позицій, викладених у прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини. У руслі таких змін у Національного університету «Одеська юридична академія» в межах магістерських та аспірантської програм було запроваджено курс «Використання практики Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві», розробниками якого стали І.В. Гловюк та М.М. Стоянов. Його впровадження обумовлено трьома основними причинами: по-перше, спрямуванням на врахування положень Брайтонської декларації щодо забезпечення належною інформацією, підготовкою та підвищенням кваліфікації суддів, юристів та прокурорів та Рекомендації Rec(2004)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці, Рекомендації CM/Rec (2019) 5 Комітету Міністрів державам-членам про систему Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в університетській освіті та професійній підготовці; по-друге, положеннями ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у відповідності до якої суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права; по-третє, нормами КПК України щодо використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні.

Слід при цьому відмітити, що у контексті методики викладання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і прецедентного права Європейського суду з прав людини пропонується інтегрувати вивчення Конвенції у традиційні навчальні дисципліни¹, а також зазначається: «що ж до спецкурсів – можливості тут обмежуються лише фантазією та фаховою підготовкою розробників»²; крім того, інтеграція вивчення Конвенції у традиційні навчальні дисципліни має не замінювати чи скасовувати, а доповнювати

¹ Гончаренко С. Методика викладання положень Європейської конвенції з прав людини і прецедентного права Європейського Суду з прав людини у юридичних вищих навчальних закладах / С. Гончаренко // Право України. 2011. № 7. С. 254

² Гончаренко С. Указ. праця, С. 254

і конкретизувати викладання Конвенції окремими курсом³. Саме тому, як видається, впровадження цього курсу є правильним з позицій методики викладання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Метою курсу є надати уявлення про правила використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини як джерел кримінального процесуального права, можливості врахування їх при здійсненні кримінального провадження, виробити навички їх використання у практичній діяльності у сфері кримінальної юстиції.

Після успішного завершення цього курсу здобувач вищої освіти буде спроможний: впорядкувати знання щодо правових підстав застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні; враховувати практику Європейського суду з прав людини для оцінки відповідності положень кримінального процесуального законодавства положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для здійснення професійної діяльності у кримінальному провадженні; оцінювати відповідність процесуальних дій та рішень органів досудового розслідування, прокурорів, суддів вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини; формувати навички використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини стосовно кримінального провадження при здійсненні професійної діяльності у кримінальному провадженні; узагальнювати практику Європейського суду з прав людини.

Тематично курс поділено на дев'ять блоків, серед яких: практика ЄСПЛ та кримінальне провадження: загальні засади. Рішення ЄСПЛ у механізмі перегляду судових рішень в Україні; застосування практики ЄСПЛ та забезпечення ефективного розслідування загибелі особи; боротьба з поганим поведінням і безкарністю, забезпечення ефективного розслідування поганого поведіння; застосування практики ЄСПЛ

³ Там само, С. 268

та забезпечення права на приватність у кримінальному провадженні; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність: урахування та використання практики ЄСПЛ; забезпечення права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні; забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: урахування та використання практики ЄСПЛ; урахування практики ЄСПЛ при здійсненні кримінального провадження стосовно неповнолітніх та осіб, щодо яких здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру; професійні права адвоката та практика ЄСПЛ.

При підготовці цього компедіуму стали у нагоді знання та навички, отримані І.В. Гловюк при участі у Методологічній школі «Викладання Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини», яка проходила у межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя», що впроваджується Координатором проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Урядів Канади та Федеративної Республіки Німеччина. З 13 по 16 липня 2017 р. у межах Методологічної школи розглядалися питання методики викладання для дорослих та досвід викладання Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини, а також у заходах Школи з прав людини (викладання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини), що проходила з 12 по 15 грудня 2017 р. у м. Полтава.

При підготовці були використані матеріали, розміщені на сайті Практика ЄСПЛ: Український аспект | ECHR: Ukrainian Aspect (URL: <https://www.echr.com.ua/>), а також огляди практики ЄСПЛ, підготовлені Верховним Судом (URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/mign_standart/), тексти рішень та переклади рішень, розміщені у базі: <https://hudoc.echr.coe.int/>; на сайті: <https://zakon.rada.gov.ua/>, на ютуб-каналі О. Дроздова: <https://www.youtube.com/channel/UCF6W6EoTx1wPGLWnhVVQUTQ>.

Цей компендіум є доповненим виданням навчально-методичного посібника 2017 р., підготовленого для викладання курсів у Національному університеті «Одеська юридична академія» (Гловюк І.В. Використання практики Європейського суду з прав

людини у кримінальному провадженні: навчально-методичний посібник / І.В. Гловюк, М.М. Стоянов, В.А. Завтур. Одеса: Юридична література, 2017. 224 с.). Уточнений та доповнений текст підготовлено на основі наукових та практичних напрацювань та публікацій (на які зроблено посилання) І.В. Гловюк, М.М. Стоянова та В.А. Завтура.

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Основні джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Конституція України від 28 червня 1996 р.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
5. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
6. Международная Амнистия (Amnesty International), Руководство по справедливому судопроизводству, 9 апреля 2014, POL 30/002/2014, URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/53c3d74b4.html>
7. Віткаускас Довидас, Диков Григорій. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Посібник для юристів. Видання 2-ге, підготовлене Довидасом Віткаускасом. – Рада Європи, 2018. 189 с. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/06/spravedlyviy-sud-ECHR_UKR.pdf
8. Довідник із застосування статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд. (кримінально-процесуальний аспект). 2013. 72 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf
9. Довідник із застосування статті 7 Європейської конвенції з прав людини. Ніякого покарання без закону: принцип встановлення законом кримінальних правопорушень і покарань. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_7_UKR.pdf
10. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf

11. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини : навч. посіб. / Т.І. Дудаш. 2-ге вид., змін. і допов. Київ : Алерта, 2014. 488 с.
12. Кульчицький Н. Коректність застосування практики ЄСПЛ в кримінальному процесі. Початок URL: <https://vkr.ua/ua/publication/korektnist-zastosuvannya-praktiki-iespl-v-kriminalnomu-protsesi-pochatok>
13. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л.М. Лобойко, О.А. Банчук. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.
14. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010. 576 с.
15. Огляд практики ЄСПЛ за 2019 рік. Т. Анцупова, Р. Бабанли, О. Дроздов, О. Дроздова. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Ogljad_ESPL_2019.pdf
16. Пінто де Альбукерке Пауло. Окрема думка. Шлях до справедливості / Пауло Пінто де Альбукерке, переклад з англійської та французької В.А. Капліної, упорядник, авт. передмови О.В. Капліна. Харків: Право, 2020. 552 с.
17. Посібник зі статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Право не бути притягненим до суду або покараним двічі. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_UKR.pdf
18. Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини. Зобов'язання поважати права людини – поняття «юрисдикції» та «відповідальності» URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_UKR.pdf
19. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект) І частина (пункти 1-299) URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/posibnik-st-6-kriminalnii-protsesualnii-aspekt-1-chastina.pdf>
20. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О.М. Дроздов, О.В. Дроздова; за заг. ред. О.М. Дроздова, М.С. Ковтун, В.І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.
21. Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (13 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018.

22. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів / Т.І Фулей. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

23. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-ге, випр., доп. К. : Реферат, 2007. 848 с.

24. Fair Trials. The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights / by Sarah Summers. 2007. 207 p.

25. Harris D. Law of the European Convention on Human Rights / D. Harris, M. O'Boyle, E. Bates, C. Buckley. Oxford, New York : Oxford Univ. Press, 2009. 941 p.

26. Human Rights in Criminal Proceedings / by Trechsel Stefan. – Oxford, New York : Oxford Univ. Press, 2005. 714 p.

Тема

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ. РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Мета вивчення

Метою вивчення є систематизація знань щодо тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Європейським судом з прав людини, застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для кримінального провадження України.

Результати навчання

Після лекції здобувач вищої освіти буде (спроможний):

- 1) продемонструвати знання щодо теорії та практики тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини;
- 2) виділити правові підстави застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні;
- 3) продемонструвати ґрунтовні знання щодо змісту засад кримінального провадження у контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини;
- 4) демонструвати ґрунтовні знання щодо встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, як підстави перегляду судових рішень в Україні;
- 5) аналізувати порядок та результати перегляду судових рішень за наведеною підставою.